

TWEEDUIZEND

Umberto Eco, Stephen Jay Gould, Jean-Claude Carrière, Jean Delumeau, *Gesprekken over het einde der tijden*, Mortsel Denis, 1999, 257 p. Hfl. 39,90/Bfr. 798. ISBN 90 5352 5158.

Het jaar 2000 riep allerlei en vaak onderling zeer verscheidene verwachtingen op die vrijwel alle het gevoel gemeen hadden dat men een uitzonderlijk moment meemaakte. Overigens bleef men doorgaans zeer vaag over dat zogenaamde 'uitzonderlijke karakter' van het moment. Slechts bij weinigen kreeg dit een doordachte laat staan een apocalyptisch-eschatologische invulling. Men bleef meer aan de oppervlakte. Het feit alleen al dat men niet enkel een eeuwende, maar zelfs een millenniumkeerpunt meemaakte, sprak bijvoorbeeld heel wat mensen aan. De bijhorende cijferdans waar het vertrouwde 19... moest wijken voor het nieuwe 2000, was dan de direct zichtbare kers op de taart. En die kers had extra kleur want deze eeuwwisseling is deelbaar door 400 wat meebrengt dat in tegenstelling tot andere dergelijke overgangen er nu een schrikkeljaar wordt toegevoegd... Dat er spelbrekers opdoken die hardnekkig beweerden dat de hele heisa één jaar te vroeg begon kon de pret niet bederven. De feestgangers in spe lagen hiervan niet wakker en waren al lang blij dat zij een stevige gelegenheid hadden om eens uit de bol te gaan.

In verband met dit laatste gebeurde er wel een merkwaardige verschuiving in de belangstelling. Toen ik in 1998 meewerkte aan een radioprogramma over het naderende jaar 2000, viel het op hoe veel mensen zich enthousiast opmaakten om soms op de meest gekke plaatsen de overgang te gaan vieren. Sommigen spraken er zelfs over om dan het vliegtuig te nemen zodat ze het gebeuren twee maal konden meemaken. Naarmate evenwel het moment naderde, werden al deze plannen flink ingekort en veel restaurants en hotels bleven met lege tafels en kamers zitten. Waarom? De duizelingwekkende prijzen die werden gevraagd, speelden zeker een rol, maar er was meer aan de hand. Het viel inderdaad op dat er onderhuids een vage onrust groeide. Niet dat er iemand verwachtte dat 'het Beest uit de zee' zou verrijzen of dat sprinkhanen 'uit de put des afgronds' te voorschijn zouden komen om zo het bijbelse einde van de wereld aan te kondigen. In onze gesecculariseerde maatschappij is de Openbaring van Johannes wellicht letterlijk een gesloten boek, maar zonder dat men er zich bewust van is komen andere moderne 'draken' en 'monsters' de bijbelse beelden uit de Apocalyps vervangen: het gat in de ozon, het atoomwapen, de groeiende economische kloof tussen Zuid en Noord, enzovoort en vooral een mogelijk tilt slaan van de computers bij de overgang naar een jaar met drie nullen! Zo waarschuwde de computerbranche voor mogelijke wereldwijde storingen. Dat het ernst was bleek uit het feit dat men in bepaalde landen het vliegtuig- en treinverkeer stillegde. Op een ander niveau maande de Amerikaanse regering haar burgers waar ook ter wereld aan om gedurende die nacht waakzaam te blijven: men vreesde terroristische aanslagen! En verder waren er die talloze boeken (het werk van Nostradamus met het voorspelde einde van de wereld in juli 1999, kende een flink aantal herdrukken) films en TV-feuilletons waarin dikwijls op een infantiele manier allerlei rampscenario's vol dwaze anachronismen werden voorgesteld.

Gelukkig is er tussen al dit kaf ook wat koren. Een intelligent en onderhoudend voorbeeld hiervan is het boek *Gesprekken over het einde der tijden*.

Catherine David, Frédéric Lenoir en Jean-Philippe de Tonnac, drie journalisten die geconfronteerd werden met deze verregaande trivialisering en 'verbazingswekkende marketing van de Apocalyps' nodigden in de jaren 1997-1998 vier bekende wetenschappers uit om met hen en – indirect – ook onderling van gedachten te wisselen over vier hoofdthemas. Deze laatste laten ruimte om diverse kanten van het 'eindtijdverhaal' aan bod te laten komen. Zo brengen ze op tafel de eerder technische kwestie van jaartellingen en kalenders, vervolgens blijven ze staan bij de weerklank die het begrip 'einde der tijden' heeft zowel op religieus als op profaan niveau, verder brengen ze de 'tijd' in haar wetenschappelijke en filosofische dimensie in beeld en tenslotte behandelen ze onze jaren met de hierin aanwezige dreigingen en verwachtingen. De neerslag van die gesprekken waarbij de ondervraagden telkens inzage kregen in de meningen van hun collega's kan men lezen in het hierboven vermelde werk.

Bij de keuze van hun gesprekspartners hadden de initiatiefnemers niet alleen oog voor kwaliteit maar ook voor verscheidenheid. Zo interviewden ze de schrijver, semioloog en groot kenner van de Middeleeuwen, Umberto Eco, spraken ze met de Amerikaanse paleontoloog Stephen Jay Gould verbonden aan de Harvard University, met de Franse auteur-dramaturg én oriëntalist Jean-Claude Carrière en tenslotte met de historicus Jean Delumeau, docent aan het prestigieuze Collège de France.

Het aantal thema's dat in dit vaak boeiende maar soms ook mat steekspel van vraag en antwoord naar voren komt, is enorm verscheiden en uiteraard sterk gekleurd door de voorkeuren en achtergronden van de gesprekspartners. Hetzelfde geldt ook voor de manier waarop ze accenten leggen, voor hun taalgebruik, enzovoort.

Men heeft hier bijvoorbeeld de indruk dat Eco en Delumeau elkaars tegenpolen zijn. Beiden zijn briljante geesten die elkaar vinden in hun bewondering van de waarde van het moderne westerse wetenschappelijk denken. Maar eens deze vaststelling gemaakt, ziet men toch hoe de wegen uit elkaar lopen. De Italiaan is de vooral onrustige, soms wat pedante geest die voortdurend heen en weer pendelt tussen verleden heden en toekomst, zowel Christus als lady Diana in zijn betoog betreft, ten overvloede wil laten zien dat hij thuis is op het Internet, schitterende ideeën afwisselt met cliché's en daarbovenop alles nog tracht te larderen met een flinke portie ironie en/of humor. Dit gesprek met Eco lezen is als met de HST door een prachtig landschap razen. Men verveelt zich geen moment maar men zou wel nu en dan eens een halte willen inbouwen om rustiger rond te kunnen kijken. Delumeaus betoog heeft niets van dit onrustige. Gedragen door de zelfzekerheid van een persoonlijk christelijk-Romeins geloof, dat nochtans nergens prekerig wordt, en door een sterke eruditie ontwikkelt hij zonder haast zijn redeneringen. Nergens wordt hij spectaculair maar ook nergens triviaal of oppervlakkig. De keerzijde van de medaille is een zekere zelfgenoegzaamheid die weinig of geen ruimte laat voor zelfrelativering. Irriteert dit laatste zeker en vast, dan kan men toch niet heen om de waarde van zijn uiteenzetting.

De twee overige auteurs houden zowat het midden tussen Eco en Delumeau. Gould is boeiend zonder meer. Carrière spreekt soms vanuit een heilige verontwaardiging vooral in die stukken waar hij vanuit zijn 'eerbied' voor de verworvenheden van het oosterse denken het christendom en de westerse beschaving de mantel uitveegt (wat dan weer een zuurzoete reactie uitlokt bij Eco). Gelukkig heeft hij nog andere dingen in zijn mars. Ik verwijs naar zijn boeiende uiteenzetting over de relatie tussen de grammaticale tijd en onze tijdsperceptie. Daarenboven is ook bij hem de humor niet volledig verdwenen en herinnert hij zich nog bij tijd en stond dat hij Fransman is afkomstig uit de Hérault. In

volle discussie over de sombere kleuren waarin dikwijls de toekomst wordt afgeschilderd komt hij wel onverwacht uit de hoek: "De toekomst is meestal onvermoed", meent hij, "Maar al gaat alles volgens sommigen van kwaad tot erger er is toch één ding waarmee het steeds beter gaat: overal ter wereld verbetert de kwaliteit van de wijn – een zijspoor dat zo zijn charme heeft!"

Ofschoon op die manier elk gesprek bijna een boek in een boek vormt, zijn de samenstellers uiteindelijk toch voldoende gedisciplineerd gebleven om aan het geheel van de discussies een duidelijke inhoudelijke consistentie te geven.

Raoul BAUER

* * *

HUMANISME

Peter Sloterdijk *Regels voor het mensenpark. Kroniek van een debat*. Amsterdam, Boom, Morsel, Denis, 2000, 176 blz. Hfl. 39,50/Bfr. 790. ISBN 90 5352 579 3.

In tempore non suspecto, lang voor het tumult rond de inmiddels spraakmakende 'Elmauerrede' in de media losbarstte, omschreef Peter Sloterdijk in zijn dankwoord bij de toekenning van de Ernst-Robert-Curtius-prijs (1993) voor essayistiek de tijdsdiagnostiek als 'gevaarlijk denken als beroep'. In dezelfde tekst specificeert hij hoe de filosoof-essayist in-de-wereld staat "zonder toevlucht te kunnen nemen tot een excentrisch of transcendent weten meedrijven op de kolkende tijdsstroom. We weten niet wat het betekent met droge kleren in het leven te staan, het werken aan het vlot maakt het hele subject doornat; we zijn fundamentele situationisten, doordrenkt van de tijd." (p. 64 *Mediatijd*, Boom 1999). Want volgens de auteur moet de filosofie zich kunnen bewegen van de academie naar het publieke forum en deelnemen aan de debatten omtrent de grote maatschappelijke vraagstukken.

Dat dit gevaarlijk is mocht Sloterdijk dan zelf pijnlijk ondervinden niet alleen omdat gevaarvolle maatschappelijke vraagstellingen en thema's ter sprake komen maar ook om redenen die te maken hebben enerzijds met het horen, lezen en begrijpen van filosofische teksten, anderzijds met het media-karakter van het commentaar en de kritiek. Daarvan zijn we getuige naar aanleiding van de zogenaamde Sloterdijk-affaire die in de nazomer van 1999 virulent in Duitsland aan de orde kwam en talrijke uitlopers kende in Frankrijk, Nederland tot zelfs in Israël en Brazilië. Dat inmiddels 'Sloterdijk-Habermas' debat wordt nu door de uitgeverij Boom aangeboden aan het Nederlands taalgebied, voorzien van een inleiding door Wim Boevink, die de kroniek inhoudelijk situeert.

Het boek bevat de tekst van de rede en bundelt enkele kritische reacties zoals ze in chronologische volgorde in *Die Zeit*, de *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, de *Süddeutsche Zeitung* en *Le Monde des Débats* verschenen zijn. Voor een beter begrip van de tekst van de filosoof uit Karlsruhe worden enkele commentaren toegevoegd: een korte toelichting op de door Sloterdijk geciteerde *Brief over het humanisme* van Heidegger (Karin de Boer), de thematiek van de bio-ethiek (J. Vorstenbosch, R. Dworkin), en de plaats van de *Elmauerrede* in Sloterdijks werk (P. Scheffer). Het laatste woord krijgt Sloterdijk in een interview met de Franse filosoof Eric Alliez.